

**Номи курс: Фаъолияти иқтисоди берунаи корхонаҳо дар Ҷумҳурии
Тоҷикистон**

(Foreign economic activity of enterprises in the Republic of Tajikistan).

Week 15. Export and import operations of industrial and technical goods in the Republic of Tajikistan

lecturer: Rustamzoda Fitrat Muzafar

**МАВЗЌИ 15. АМАЛИЁТҲОИ СОДИРОТИЮ ВОРИДОТИИ
МОЛҲОИ ИСТЕҲСОЛӢ – ТЕХНИКӢ ДАР ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН**

- 15.1. Мафҳум ва аҳамияти технологияҳо
- 15.2. Мубодилаи байналмиалалӣ ва интиқоли технологияҳо
- 15.3. Ҳамкориҳои муосири байналмилалӣ илмию техникӣ
- 15.4. Содироту воридоти молҳои истеҳсолӣ – техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Мақсади лексия: мушаххассозии мафҳум ва аҳамияти технологияҳо, омӯхтани махсусиятҳои ҳамкориҳои илмию техникӣ, махсусиятҳои хариду фурӯши технологияҳо, ноу-хау ва хизматрасониҳои инжинирингӣ ва содироту воридоти молҳои истеҳсолӣ-техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

15.1. Мафҳум ва аҳамияти технологияҳо

Дар доираи иқтисоди ҷаҳонӣ вобаста аз мафҳуми технологияҳо ҷойивазкунии байналмилалӣ онро метавон ҳамчун савдои муқаррарии мол арзёбӣ намуд. Савдои технологияҳо ҳамчун моли махсусгардонидашуда ва ҳамчун гардиши байналмилалӣ технологияҳо омили истеҳсолот ва захираест, ки мустақиман ва ё яқчо бо дигар захираҳои амволи (замин ва сармоя) барои истеҳсоли молҳо истифода мегардад.

Технология (technology) - усулҳои илмӣ ноилшавии мақсадҳои амалӣ буда, мафҳуми технологияҳо одатан ба се гурӯҳ чудо мешаванд:

- технологияҳои молҳо;
- технологияи чараёнҳо ё амалиётҳо;
- технологияҳои идоракунии.

Технологияҳо:

<ul style="list-style-type: none"> • Донишҷоест, ки барои истеҳсоли молҳо ва хизматрасониҳо истифода мегарданд • Усулҳои илмӣ ноилшавии амалии ҳадафҳо	<ul style="list-style-type: none"> • Ба се гурӯҳ чудо мегарданд: • технологияи маҳсулот • технологияи чаранҳо • Технологияи идоракунии
---	---

15.2. Мубодилаи байналмиалалӣ ва интиқоли технологияҳо

Мубодилаи байналмиалалии технологияҳо метавонад дар шакли тиҷорати патентҳо, иҷозатҳо (лицензияҳо) ва «ноу-хау» ва инчунин дар намуди тиҷорати молҳои баландғунҷоиши технологӣ амалӣ карда шавад. Дар ҳолати тиҷорати молҳои технология талаб тиҷорати байналмиалалии технология ҳамчун омили истеҳсолот қисми ҷудонопазири омории савдои молҳо ба ҳисоб меравад.

Мубодилаи байналмиалалии технологияҳо - ин интиқоли иттилоот тавассути сарҳадҳои миллий дар бораи тарзҳои ташкили истеҳсолот, ба роҳ мондани истеҳсоли молҳои мушаххас ва ё хизматрасонӣ (дар таносуби гуногун байни пасивҳои иттилоотӣ ва натиҷаҳои моддӣ онҳо), воситаҳои муосиру самарабахши истеҳсолӣ, инчунин молҳои истеҳсолшон ба меҳнати баландтахассуси интеллектуалӣ вобаста мебошад.

Интиқоли байналмиалалии технологияҳо (international technology transfer) - ин ҷойивазкунии комёбиҳои илмиву техникӣ дар асосҳои тиҷоративу ғайритиҷоратӣ мебошад.

Мубодилаи технологияҳо қисми асосии ташаккулдиҳандаи муносибатҳои байналмиалалии иқтисодӣ ва омили рушди ҳамкорӣҳои байналмиалалии байни мамлакатҳо мебошад.

Интиқоли технологияҳо. Дар иқтисоди ҷаҳонӣ молҳо - ҳангоми тиҷорати байналмилалии молҳои дорои хусусияти баландтехнологӣ, сармоя-ҳангоми тиҷорати байналмилалии молҳои дорои хусусияти баландтехнологии сармояталаб, меҳнат – ҳангоми муҳоҷирати байналмилалли мутахассисони илмиву техники дорои таҳассуси баланд, замин – ҳангоми тиҷорати захираҳои табиӣ, ки барои коркарди онҳо дастовардҳои навтарини илмиву техникӣ истифода шудаанд, ҳамчун интиқолдиҳандагони технологияҳо ба ҳисоб мераванд.

➤ Интиқоли байналмилалии технологияҳо – ин ҳаракати комёбиҳои илмию техникӣ, коркардҳои конструкторӣ, донишҳои систематикӣ ва таҷрибаи истеҳсолӣ тавассути ҳудудҳои миллӣ. бо асосҳои тиҷоративу ғайритиҷоратӣ (ройгон) ба шумор меравад.

➤ бо мақсади беҳтар истифодабарии (азнавтақсимкунии) захираҳо, афзунсозии самаранокии истеҳсолот ва ғоидаи ниҳой, аз ҷумла дар марҳалаҳо ва намудҳои ғайрифаъолияти истеҳсолӣ, ба монанди истифодаи саноатӣ, ғайрифаъолияти идоракунӣ, маркетинг ва ғайра.

15.3. Ҳамкорӣҳои муосири байналмилалии илмию техникӣ

Ҳамкорӣҳои муосири байналмилаллӣ дар шакли расонидани хизматрасониҳои технологӣ - дорои хусусияти паҳнсозии мубодилаи молҳои технологияи баланд дошта, тиҷорати ноайён мебошад.

Молҳои, ки дар арзиши онҳо хароҷотҳо барои коркардҳои илмиву тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ на кам аз 3,5%-ро ташкил медиҳад, ба гуруҳи молҳои тавассути технологияи баланд истеҳсолшуда мансуб мебошанд.

Агар дар арзиши молҳо хароҷотҳо барои коркардҳои илмиву тадқиқотӣ ва таҷрибавию конструкторӣ беш аз 8,5%-ро ташкил диҳад, ба гуруҳи молҳои дорои техникаи баландтарин мансуб мебошанд.

Шаклҳои тиҷоратии интиқоли технологияҳо: донишҳои илмиву техникӣ ва иттилооти амалан ғоидаоваре, ки фурушанда ба харидор медиҳад бояд аз ҷониби харидор пардохт карда шавад.

Гурӯҳи шаклҳои интиқоли технологияҳо	тиҷоратӣ	ғайритиҷоратӣ
шаклҳои асосии интиқоли технологияҳо	<ul style="list-style-type: none"> - харидани ноу-хау, патентҳо, лицензияҳо, бастаҳои иттилоотӣ; - савдои молҳои дорои технологияҳои баланд; - расонидани таҷҳизоти технологӣ - муҳоҷирати байналмилалӣ зехнӣ. 	<ul style="list-style-type: none"> - нашриҳои илмию техникӣ - Адабиётҳои таълимӣ - маълумотномаҳо - маҷмуаҳо - нашрияҳои озод - маводи конференцияҳо, симпозиумҳо ва ғ.
роҳҳои асосии интиқоли технологияҳо	<ul style="list-style-type: none"> - дар дохили ширкатҳо; - савдои беруна; - сармоягузориҳои байналмилалӣ. 	<ul style="list-style-type: none"> - робитаҳои хусусии олимону мутахассисон; - муҳоҷирати олимон, муҳандисон ва техникҳо.

Роҳҳои асосии интиқоли байналмилалӣ тиҷоратии технологияҳо иборат аз:

- дохилиширкати: асосан маҷмуи технологияҳо аз сохтри «модарӣ» (ТНК) ва марказҳои илмиву тадқиқотӣ, ки он ихтиёрдорӣ дорад ворид карда мешавад. (аз 2/3 тиҷорати байналмилалӣ лисензияҳо ба мубодилаи дохилии ширкатҳо рост меояд).
- байни ширкатҳо: қарордодҳои лисензионӣ, кооперационӣ ва дигари байни ширкатҳои миллатҳои гуногун;
- тиҷорати берунӣ: интиқоли содиротиву ваоридотии машинҳо, таҷҳизот, коркардҳои мураккаб, молҳои коркарди баланд ва дигар маҳсулоти саноатӣ;

➤ сармоягузориҳои байналмилалӣ: гардиши технологияҳо ҳамчун шартҳои таъсиси сохторҳои нави соҳибкорӣ ва ё вогузоршавии қисми моликияти объект ва ҳуқуқи идоракунии он ба донори технологияҳо мебошад.

Умуман, интиқоли технологияҳо тавассути молҳо, сармоя ва муҳочирати нерӯи инсонӣ амалӣ карда мешавад.

Махсусият ва ҳадафҳои мубодилаи илмию техникӣ (МИТ)

- Иттилооти илмию техникӣ (ИИТ) –
  - Ин моли махсусгардонидашудаест, ки хоси моликияти интеллектуалӣ (зеҳнӣ) мебошад.
  - Омили босуръат рушдиҳандаи истеҳсолот – технологияҳо мебошад.
- Мубодилаи Иттилооти илмию техникӣ ин–
  - Шакли савдои байналмилалии форма моликияти интеллектуалӣ (зеҳнӣ),
  - Шакли ҷойивазкуниву гардиши технологияҳо.

Мукамалсозии технологияҳо:

➤ Имкониятҳои истеҳсолии ҷомеаро васеъ мекунад.	➤ Ба тавсеаи ҳамаҷонибаи савдо мусоидат мекунад
➤ Сатҳи умумии некуаҳволиро баланд мекунад.	➤ Ба сармоягузориҳои байниҳамдигарии маҷмӯи истеҳсолоти миллӣ мусоидат мекунад,
➤ Ҳаҷми истеҳсолотро зиёд мекунад	➤ Ҳамгироии миқёси васеро таъмин мекунад,
➤ Азҳудкунии истеҳсоли намудҳои нави маҳсулотро таъмин мекунад.	➤ Ба муттаҳидшавии соҳаи илмию техникӣ мусоидат мекунад.

Ҳадафҳои асосии ҳамкориҳои байналмилалии илмию техникӣ

- Зиёд кардани ҳаҷми истеҳсолот;
- Баландсозии сифати маҳсулот;
- Тавсеаи ба мамлакат воридшавии технологияҳои муосир, ноу-хау.

➤ Самаранокгардонии савдои беруна, хусусан содирот

Таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва баланд бардоштани даромади кормандон, пеш аз ҳама кормандони баландихтисос

Нақши низомсози технологияҳо

<p>➤ Тамоюлҳои пешбарандаро дар системаҳои иқтисоди миллӣ ва ҷаҳонӣ муайян мекунад</p> <p>➤ Омили рушди пас аз саноатикунони иқтисодӣ мебошад</p> <p>➤ Омили рушди зехну шуури ҷомеа мебошад.</p>	<p>➤ Тассавуроти классикӣ оид ба факторҳои истеҳсолиро тағйир медиҳад:</p> <p>➤ Меҳнат ба фаъолияти эҷодӣ мубаддал гардида дар соҳаҳои технологияи истеҳсолот мутамарказ мегардад.</p> <p>Сармоя дар шакли ғайримоддӣ донишҳо, иттилоот ва технологияҳои иттилотӣ баромад карда, хусусияти ғайримоддиро пайдо мекунад.</p>
---	--

Моделҳои прогресси техникаи Чон Хикс

➤ Афзоиши истеъмоли дар натиҷаи прогресси техникаӣ шабеҳатан метавонад ба савдои беруна бетараф, мусбӣ ва манфӣ таъсир расонад.

➤ Комбинатсияҳои баистеҳсолот (пешниҳодот) ва истеъмолот (талабот) гуногунтаъсиркунанда метавонанд шартҳои савдоро ба самти беҳтар ё бадтар тағйир диҳанд.

➤ Муҳим он аст, ки инчунин дар қадом соҳаҳо прогресси техникаӣ ба вуқӯъ меояд? меҳнатталаб ва ё сармояталаб ва бо ҷӣ молҳои истеҳсолии соҳа рақобат мекунанд- бо содирот ё воридот.

Моделҳои динамикии тафовути технологӣ (Майкл Познер, дар 1961 с.)

• қорқарди технологияи нав ба мамлакат имкон медиҳад, ки дар истеҳсол ва содироти ба он асосёфтаи истеҳсоли молҳои монополияи муваққатӣ ба даст орад.

- Кишвари ихтирокунандаи технологияҳо ва пешқадами истифодабарандаи он содиркунандаи молҳои мутобиқ мегардад, ҳатто агар ин кишвар афзалиятҳои нисбиро аз рӯи омилҳои дигари истеҳсолот надошта бошад.
- Бо паҳншавии ин гуна молҳо кишвари ихтирокор ба технологияи истеҳсоли онҳо монополияи худро аз даст медиҳад.

15.4. Содироту воридотии молҳои истеҳсолӣ – техникаӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Амалиётҳои содиротию воридотии молҳои истеҳсолӣ-техникаӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як ҷузъи муҳими иқтисоди хориҷии кишварро ташкил медиҳанд. Ин амалиётҳо ба рушди саноат, инфрасохтор ва иқтисоди миллӣ таъсири калон мерасонанд. Дар зер як тавсифи мухтасар оид ба ин раванд оварда мешавад:

1. Мафҳуми молҳои истеҳсоли - техникаӣ

Молҳои истеҳсолӣ-техникаӣ ин навъи молҳоест, ки дар раванди истеҳсолот истифода мешаванд, на барои истеъмоли ниҳоии шахсӣ. Ба инҳо дохил мешаванд:

- Таҷҳизот ва дастгоҳҳо (масалан, техникаи саноатӣ, кишоварзӣ)
- Маводҳои хом (масалан, металлҳо, пластик, нуриҳо)
- Қисмҳои эҳтиётӣ
- Технологияҳои саноатӣ ва автоматика

2. Амалиёти содиротӣ

Содироти молҳои истеҳсолӣ-техникаӣ аз Тоҷикистон ба дигар кишварҳо ҳоло нисбатан маҳдуд аст, вале дар солҳои охир:

- Содироти маҳсулоти металлургӣ, масалан, алюминий (бо ширкати ТАЛКО)
- Содироти маҳсулоти саноати сабук (текстил, либос)
- Маҳсулоти кишоварзӣ бо коркард

Монеаҳо ва мушкилот:

- Таҷҳизоти кӯҳнашуда

- Дастрасӣ ба бозорҳои байналмилалӣ
- Норасоии логистика ва инфрасохтор

3. Амалиёти воридотӣ

Тоҷикистон миқдори зиёди молҳои истеҳсоли-техникиро ворид мекунад, аз ҷумла:

- Таҷҳизоти саноатӣ аз Чин, Русия, Эрон ва Туркия;
- Мошинҳои сохтмонӣ ва кишоварзӣ;
- Қисмҳои эҳтиётӣ барои нерӯгоҳҳо, корхонаҳо ва нақлиёт.

Омилҳои муҳими воридот:

- Нобуд шудани зерсохторҳои саноатӣ баъди даврони шӯравӣ;
- Талаботи афзоянда ба таҷдиди техника ва технологияи кӯҳна;
- Беамалӣ будани истеҳсоли дохилӣ барои баъзе намудҳои таҷҳизот.

4. Чорабиниҳои давлатӣ ва сиёсати иқтисодӣ

Ҳукумати Тоҷикистон бо мақсади беҳтар кардани муҳити содиротию воридотӣ тадбирҳои зеринро андешидааст:

- Эҷоди минтақаҳои озоди иқтисодӣ (ВОИ "Суғд", "Данғара", "Панҷ");
- Имтиёзҳои андоз ва гумрукӣ барои воридоти таҷҳизоти истеҳсоли;
- Барномаҳои дастгирии соҳибкорон ва сармоягузори хориҷӣ.

5. Талаботи ҳуқуқӣ ва гумрукӣ

- Танзими содирот ва воридот тавассути **Кодекси гумруки Ҷумҳурии**

Тоҷикистон ва дигар қонунҳо

- Зарурати гирифтани **сертификатҳо ва иҷозатномаҳо** барои баъзе навъҳои молҳо (масалан, таҷҳизоти техникӣ, маводи кимиёвӣ)
- Шаҳодатномаи мувофиқат ва стандартҳои байналмилалӣ барои молҳои воридотӣ.

Намунаи ҳуҷҷатҳои лозима барои воридоти таҷҳизоти техникӣ

Барои воридоти таҷҳизоти истеҳсоли ва техникӣ (саноатӣ, кишоварзӣ, сохтмонӣ ва ғайра) ба Тоҷикистон, одатан ҳуҷҷатҳои зерин лозиманд:

1. Шартномаи харид (договор)

- Байни фурӯшанда (шарикҳои хориҷӣ) ва харидор (ширкати тоҷикистонӣ);

- Номгуй, нарх, миқдор, шартҳои тахвил.
- **2. Инвойс (Invoice)**
- Ҳисобнома-фактура бо арзиши мол;
- Маълумот дар бораи содиркунанда ва воридкунанда.
- **3. Пойгоҳи боркашонӣ (Packing List)**
- Номгӯи дақиқи таҷҳизот ва бастаҳои бор
- **4. Шаҳодатномаи пайдоиш (Certificate of Origin)**
- Аз ҷониби кишваре, ки таҷҳизот дар он истеҳсол шудааст;
- Барои гирифтани имтиёзҳои гумрукӣ (агар бошад).
- **5. Сертификати сифат ё мутобиқат (Certificate of Conformity)**
- Мувофиқати таҷҳизот бо стандартҳои техникии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- Дар баъзе ҳолатҳо талаб мешавад сертификати байналмилалӣ (ISO, CE).
- **6. Иҷозатнома аз мақомоти марбута (агар лозим бошад)**
- Барои таҷҳизоти муҳими стратегӣ ё кимиёвӣ (масалан, аз Вазорати энергетика ё Кумитаи ҳифзи муҳити зист);
- **7. Ҳуҷҷатҳои нақлиёт (Bill of Lading, CMR)**
- Вобаста ба навъи нақлиёт: боркашонӣ бо нақлиёти автомобилӣ, роҳи оҳан ё ҳавоӣ.

Раванди бақайдгирии гумрукӣ дар Тоҷикистон

- 1. Омодасозии ҳуҷҷатҳо**
  - Ҳамаи ҳуҷҷатҳои боло бояд ба забони тоҷикӣ (ё бо тарҷумаи расмӣ) омода шаванд.
- 2. Дохил намудан ба низоми электронӣ (АСИКТ)**
  - Бақайдгирии воридот тавассути **Низоми автоматии иттилоотии гумрукӣ** (АСИКТ).
- 3. Муайян намудани коди мол**
  - Барои ҳисоб кардани боҷ ва андозҳо;
  - Ҳар таҷҳизот коди махсуси гумрукӣ дорад.
- 4. Тақдими эълонияи гумрукӣ**

- Ин санад ҳангоми расман ворид кардани мол ба ҳудуди гумрук пешниҳод мешавад.

5. Санчиш ва озмоиши гумрукӣ

- Гумрук метавонад молро тафтиш кунад: ҷисман, ҳуҷҷатӣ ё озмоишӣ.

6. Пардохти боч ва андозҳо

- Бочи гумрукӣ (агар татбиқ шавад);
- ААИ (андози арзиши иловашуда);
- Андозҳо вобаста ба хусусияти мол.

7. Озодсозии мол

- Пас аз пардохти андозҳо ва тасдиқи ҳуҷҷатҳо, мол ба ихтиёри воридкунанда дода мешавад

Хулоса: Амалиётҳои содиротию воридоти молҳои истеҳсолӣ-техникӣ яке аз ҷузъҳои муҳими рушди иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Бо дарназардошти сатҳи кунунии саноат ва инфрасохтори кишвар, Тоҷикистон бештар вобастаи воридоти таҷҳизоти техникӣ мебошад. Таҷҳизот ва молҳои техникӣ барои рушди соҳаҳои калидӣ, аз ҷумла энергетика, кишоварзӣ, сохтмон ва саноат нақши калидӣ доранд.

Саволҳо барои мустаҳкамкунии мавзӯ:

1. Истифодаи технологияҳои муосир дар рушди нишондиҳандаҳои фаъолияти корхона чи аҳаммият дорад?
2. Бо кадом роҳҳо мубодила ва интиқоли технологияҳо амалӣ мегарданд?
3. Нақши мубодилаи технологияҳо дар фаъолияти савдои беруна?
4. Шаклҳои тичоратии интиқоли технологияҳо?
5. Шаклҳои ғайритичоратии интиқоли технологияҳо?